

ORDUAN ETA ORAIN

— Begoña Gorospe Pascual —

Hernaniko Alkate jaunaren deialdi premiatsu baten ondotik, 1.918ko apirilaren 1ean, Batzarre Oso bat ospatu zen Udaletxeko Areto Nagusian, bertan zirelarik Benefizentzi eta Osasun Batzordeak eta herritar multzo handi bat. Hona auzia zertan zetzan. Gobernadore jaunak emaniko agindu bat, hurrengo eguneko 10ak baino lehen, Lasarteko baztangadun gaixoak, batzuek egoera oso larrian, eta bizia galtzeko arrisku gorrian, Hernaniko Benefizentzi Etxera ekar zitezen.

Gogorra izan zen batzarrearen haserrea, herritarren osasuna eta Benefizentzi Etxeko egoiliarrena ere arriskuan ipintzen zelako eta hala berean herriko industriaren interesak, eta horregatik aho batez erabaki horren kontra agertu ziren, Gobernadore jaunarekin Donostian mintzatzeko batzorde bat izendatuz.

Lehen agintariaren intransigentzia ikusita, eta uko egin ziola batzordea hartzeari, protestazko telegramak igortzeari ekin zioten Ministrari Kontseiluko Lehendakari zen Maura jaunari, Gobernuako Ministrari zen Garcia Prieto jaunari, eskualdeko Diputatu zen Marques de Santillana jaunari eta Jauregiko Etxezain Nagusiari, delako erabaki hori atzera zedila eskatuz, bien bitartean irtenbide bat, Hernaniko herriaren interes moral eta materialekin harmonian, bilatzearren, Gobernadorearen jarrera jasanezinezkoa mehatxagarri baitzen herriaren osasunerako.

Gestioak biderapenetan ziren bitartean heldu zen lekualdatzeko ordua, eta herria, orobat elkarturik, “ez klase eta ez sexu, inolako diferentziarik gabe”, halaxe esaten da ondoko Akta batetan, gaixoei aurpegi ematera irten zitzaienten, eta bere esku zituen medio guztiak erabiliz, atzera eragin zieten, ordenu publikoaren urraketaekin. Ekintza hau zela medio, erabakia aurrera eramatea eragotzi zen, eta Hernaniko herria egun horretan, 1.918ko apirilaren 2an, doluminez betetzea ere bai, halaxe izango baitzen agintekeria hura azken burura eraman izan bazen.

Hernaniarrek defentsarako hartu jarrera gorraren aurrean, Lasartetik urrundu gabe barrakoi batetan kokatu zituzten baztangadun gaixoak.

Gure herriarentzat hain kezkarri izan zen gertaera hau Joxepa Zubeldiak, hernaniarra bera, zehaztasunez jaso zuen ondoko 24 bertso hauetan:

Josefa Zubeldia.

BERSO BERRIK

ANDRE BATEK JARRIK

ERNANIKO BERRIK;

OSO ARRIGARRIK

-1-

Apirillaren biyan
Ernaniko erriya
Lau orduban egon zan
Ikaragarriya
Karrasi ta diarka
Orduko larriya
Eskerrak gendubela
Batasun aundiya.

-4-

Laister ontzat eman du
Kondisiyo onakin
Bialdutzeko zazpi
Gaxo bastangakin
Baña beste gauz asko
Mintzu oyen gatik
Etzitun erabaki
Emongo jaunekin.

-7-

Gure alkate jaunak
Bere lagunekin
Donostira jua ziran
Gabeko amaikakin
Konpontzen ote ziran
Jaun aundi orrekin
Trixe bueltatu ziran
Goizeko irurakin.

-2-

Gertaerau izan zan
Astiartiarekin
Aurreko egunian
Ezkenduben jakin
Emen izandu zala
Astelenarekin
Gobernadore jauna
Gogor egin nairik.

-5-

Gobernadoriari
Gure alkate jaunak
Eskeñi omen zizkan
Erosotasunak
Zaindu ta sendatzeko
An bastangadunak
Toki berezi baten
Txit ederki danak.

-8-

Gabez juanagatikan
Larritasunakin
Etziyen kasorikan
Jaun oyeri egin
Au egiten dubenak
Erriko jaunekin
¿Zer egingo ote du
Jende pobriakin?.

-3-

Ikusi nai zubela
Bere begiyekin
Ernaniko ospitala
Nola segon jakin
Ia ote zegoen
Kondisiyuakin
Erakutsi ziyoten
Leyaltasunakin.

-6-

Alperrik izan ziran
Arrazoi guziyak
Etzizkan aintzat artu
Gobernadoriak
Askotan oi bezela
Beriak obiak
Entzun gor egin ziyon
Goi agintariyak.

-9-

Goizeko zazpiyetan
Ostera jua dira
Tolosa jua zayote
Gobernadoria
Ayek bialdu zuten
Errira partia
Bastanga eta indarra
Beriala or dira.

-10-

Ordubantxe Ernanin
Etzan lo jendia
Kanpana ta tronkua
Dantzatubak dira
Tronko aundikin itxi
Ziraden bidiak
Barrika gurdi eta
Asma al guziyak.

-13-

Zibilla pranko baizan
Zaldi galantakin
Guri desapiyoka
Beren ezpatakin
Ez giñan ez izutu
Oyek guziyekin
Danok atera giñan
Mirari aundiyakin.

-16-

Apaizak eta monjak
Negar eta ausi
Alako tranzerikan
Ez zuben ikusi
Gure monja gaxuak
Belauniko jarri
Eta telefonuan
Madrída Maurari.

-19-

Arren erregutzeko
Gobernadoriari
Ez usteko galdutzen
Orrela Ernani
Permisua eskaturik
Montes prestubari
Bere telefonuan
Tolosara Jarri.

-22-

Nik suplikatzendiyot
Alkate jaunari
Osekiyo txikibat
Emakumiadi
Zorziko ederbatekin
Zar da gastiaidi
Alegre gertadedin
Egun tristiori.

-11-

Bidera atera giñan
Emakume asko
Ta allegatu bañolen
Egin degu alto
Zibillak esan zigun
Etxera biltzeko
Baizutela baimena
Odola ixurtzeko.

-14-

Mikela ta Axentxi
¡Pareja fuertia!
Ayek aurren zirala
Fiñ giñan jendia
Zarrak eta gaztiak
Nexkatx ta andriak
Andre txit aberatzak
Baitaere pobriak.

-17-

Arren suplikatzeko
Gobernadoriari
Nolako tranze estuba
Zeguen Ernani
Alkatia aurrenzala
Ernaniko jaunak
Ondo egin zitusten
Telefono lanak.

-20-

Atenditurik ondo
Teniente Koronelari
Eta gañera gure
Alkate jaunari
Orduban bikunduda
Biyos gogorreri
Damus barkazenzayo
Pekataritari.

-23-

Gizonak erregalo
Emakumiadi
Loretxo polipana
Zar da gastiaidi
Egunortan gustiyok
Jantzita ibilli
Ondo distingitzeko
Egun aundiyori.

-12-

Ixurtzen badezute
Odola gurekin
Ill biarrak zerate
Zeon zalduyekin
Guziyok bizkor gaude
Gauza gogorrekin
Biurtu obe dezute
Bastanga dunekin.

-15-

Lana egin genduban
Kupira aundi gabe
Senarrak usirikan
Baskayrik gabe
Ustuta petroleos
Ospitala yursi
Aguro erretzeko
Kristal danak ausi.

-18-

Molestatu zitusten
Erregueta danak
Garcia Prietota
Santillana danak
Azkeneko tranzian
Estu eta larri
Suplikatu zioten
Koronel jaunari.

-21-

Urrengo egunian
Guziok alkarri
Emen gertatu danak
Ametz bat dirudi
Kulpa gabe galtzerik
Nonbait ez komeni
Graziyak eman danok
Jangoiko jaunari.

-24-

Orra berso berriyak
Andrebatik jarri
Eztot esker txarrik
Ematen iñori
Orduko Uniyua
Betida Komeni
Ala gertadedilla
Biba gu ta Ernani.

Lehenengoz emakume haietariko baten bilobari entzun nion Hernaniko emakumeek 1.918an Lasartetik baztangadunak gure herriko ospitalera ekartzeari uko egin ziotenekoa. Bertolucci-ren Novecento filmeaz oroitu nintzen, han emakumeak zaldizko polizia ez pasatzeko bide baten erdian etzaten baitira, eta pentsatu nuen, nolako emakumeak! bai ausartak izan zirela! behar dugu zerbait egin haien oroitzapenetan, baina egia esateko, denbora joan zen eta burutik joan zitzaidan luza gabe.

Duela gutxi Joan Inazio Elizondok gertaera aipatu eta Joxepa Zubeldiak (Barbaxenekoak) idatzitako bertso batzuek utzi zizkidalarik gertaera berritzeko bidea izan nuen eta hauek irakurtzean berriro pentsatu dut, bai handiak zirela emakume haiek! isil isilik baina beti ere aurrelari. Zer esaguratsua den, baita, azken bertso hura: Orra berso

Eta ziur nago, bestalde, hernaniar jenderik gehienak ez duela "gertaera" honen berri izpirik ere.

Arazo honetaz zerbait idazteko esan didate-nean eta Udaletxeko agiri desberdinetan dauden datuak eskumenean ipini zaizkidanean, iruditu zait oso garrantzitsua den diferentzia kualitativa dagoela agiri bien artean. Joxepa Zubeldia-

ren bertsoetan, emakumeei funtsezko protagonismoa ematen zaie, eta alderantziz udal agirietan haxe baizik ez da jasotzen: "horregatik herriak, orobat elkarturik, ez klase ez eta sexu inolako diferentziarik gabe", eta hala, emakumeen partaidetzaren garrantzia epel gelditzen da.

Nahiz eta bestalde, garai hartan organismo publiko batek aipatu dugun hori bera jasotzea ere, zerbait baino gehiago zen, garrantzizko gauza izan zela esan dezakegu emakumeen partaidetza hura.

Bi bertasio hauek ikusita, nabardura kontua izan arren, bada diferentziarik aski, eta hala, datu gehiagorik eman zezakeen norbait bilatzeko bidea egin behar nuela pentsatu nuen. Nire lagun batetaz oroitu nintzen, hark bere amari, 86 urte zituen, entzunik baitzion gertaeraren berri.

Garai hartan 14 urte omen zituen honek, eta oroitzen da nola emakume guztiak gaixoak eragoztera irten ziren. Oraino gogoan du klase gutietako emakumeak izan zirela bertan. Haietarik bat Luzina Lizeaga izan zela dio, besteak bezalaxe goardiei aurpegi eman ziena.

Hala, diferentzia "koxkor" honen hariari jarraiki, garbiro ohartu naiz gizarteak duen orimenaren ahuleziaz, emakumeak protagonizatu dituen gertaera edo jakokundeak aipatzean.

Historian zehar, gertaera askotan izan dira emakumeak partaide, eta kasu askotan berek parte hartu ezean, ez ziren gure gizarteak gaur egun berekin dituen aurrerapenak lortu ahal izango.

Olympe de Gouges-en obra irakurri dut berriro, zeinak 1.790eko Iraultza frantsesean haxe baitzioen mintzaldi batetan: "emakumeak ez daitezela soilki gizonezkoen atseginerako hazi, hezi daitezela gizartean paper egoki bat joka ahal izateko moduan, eta azken batetan, gure iraultza saildu honek eragin dezala bigarren iraultza bat gure ohituretan". Bazen, berau ez ezik, ideia hauek bizi zuen emakumerik, eztabaida nagusi eta orokorretara eramateko bidea eginez, gaur egun haietaz sobera gogoratzen ez garen arren.

Sufragistak ditut gogoan, ingelesak, Emmeline Pankhurts, bere alabak eta Emakumeen Elkartea Sozial eta Politikoa, beti ere emakume langileen eta ama ezkongeen bizi baldintzak hobetzea eskatzen zutelarik.

Irrigarritzat ezarri dizkigute. Eta gaur egun oraino bada "sufragista" terminoa iraintzat erabiltzen duen jenderik. Zer ezjakintasuna! Zer esango ote lukete hitz hori mespretxuz erabili ohi duten pertsonak balekitez Pankhurts andereak jasan zituen auzietan berak defendatu zuela bere burua, eta beronen jokabidea zinez gogoangarri bilakatu dela.

Bestetik, ideia haiek defendatzeko, victoriar garaiko Ingalaterra hartan, hitzegin bakarrik ez, Ministrarien Ganbaran sartzen ziren, eta ganbarako bilkurak eten, pankartak ipiniz eta emakumearentzat boto eskubidea eskatuz. Kartzelan ere zenbait gōse greba, egarriarena eta loarena egin zituzten.

Aintzindari izan ditugu, zeren eta gaur egun oraino hainbat jende eta taldek metodo hauek berak erabiltzen baititu bere arrazoiak azaldu eta defendatzeko.

Dena den, guzti hau dela bide eta beste hainbat ekintzaren ondotik, emakumeak Ingalaterran 1.918an botoa emateko eskubidea eskuratu zuen, soilki obligazioak bakarrik jasan beharrik izan gabe.

Nor oroitzen da Florence Nightingale andereaz, eta berak egin zuenaz? Zer nolako garrantzia izan zuen Erizainen Eskola Britainia Handia sortu zuelarik. Edota nork ez du entzun Amelia Earhart anderea 1.928an abioi bat pilotatuz Atlantikoa zeharkatu zuena eta egitate hori burutu izaniko lehen emakumearen berri?

Duela gutxi Klara Campoamor anderearen oroitzapena berreskuratu ahal izan dugu, Estatu Espainolean berau izan baitzen 1.931 urtean emakumezkoaren botoa lortzeko bidean aintzindari. Kosta zaigu berreskurapen hau berea eta bi.

Arlo desberdinetan nabarmendu diren emakume asko eta asko ahortzi egin ditugu, nahiz eta gertaera garrantzitsuetan partaide izan ziren. Zer esan azken gerrateko gure emakumeez? Ia urtebete eskasean bi joan zaizkigu, bata Donostian Ixiar Muxika, bere jardueragatik heriotzera kondenaturik egon zena. Gerrostean euskararen irakaskuntzan jarraitu zuen, urte ilunetatik hasita. Edo Kasilda, Loiola hartzekoan,

Aiako Harriko frontean partaide izan zen anarkista maitagarri eta bihotz zabala, gero Erresistentzia Frantsesean jardun zuena eta geroago beharrean aurkitzen zen errefuxiatu oro bere etxean hartu zuena. Eta inolako garrantzirik gabe hartu ere, gauzarik arruntena egingo balu bezala.

Duela gutxi ohartu gara gure Euskal Herri honetan izan dugula argazkiaren alorrean aintzindari bat: Eulali Abaitua, hain zuzen, bilbotarra, 1.873an argazkigintzan hasi eta altxor baliotsu bat bildu eta utzi diguna: pertsona, jende arrunta, garaiko emakumeen ofizio (laborari, garbitzaile, sardina saltzaile, esneketari...) eta zernahi argazki.

Eta askoz hurbilago, bai geografiaz bai eta denboraz, zer oroitzapena utzi digun Zikuñagako emakumeen grebak! Haiek denborak haiek! Azkenik, turismoaren eta munduaren birako bidaien aro honetan, agian norbaiti irri eragingo dio, baina bai ongi etorri zitzaizkigula pertsona askori, hirurogeigarren urteetatik aurrera, Timotea Rekondok antolatu bidaiak. Handik eta harat irten ginen hemendik eta ezagutu ahal izan, beharrik, beste lurralde eta paisaia batzuk! Esan gabe doa, gainera, Hernaniko herrian badugula ekintza desberdinetan nabarmendu izan den emakumerik. Eta, nor oroitzen da jada horietaz?

Ziur nago hau irakurtzen ari den bat edo batek esango duela, baina... baina... zer esaten ari da hau? Izan ere nahasketa horretan Olympe de Gouges eta Kasilda eta Timotea Rekondo aipatzen baititu. Baina... zer da hau?

Halaxe da, bada, guzti honek berretsi baizik ez du egiten Joxepa Zubeldiaren bertsoetan aipatu gertaera hartako protagonisten auzia, Mikela, Axentxi, Luzina eta hernaniar beste emakume haiek burutu zuten egitatea.

Eta gauzak ez dira egiteko egiten, ez eta oroiak izan daitezen ere, baina esperientzia hau, eta lana nahiz esfortzua, ongi probetxatuko bagenu, benetan aberasgarri litzaigukeela ez da dudarik, eta seguraski zinez baliagarri izango zitzaigun, baina ez, hauek eginiko guztia ia ahortzi egin baitugu.

Esan gabe doa erregina eta printsesa batzuen, zenbait santa eta zientzilariren... bizitza eta esperientzia bildurik gelditu dela. Ez hala ere emakumerik gehienen emaitz aberatsa, ahazturak eraman baitu berekin. Edo eta ahortzi

egiten da egilea emakume izan zenik ere. Hau jenderik gehienari buruz egia baldin bada, emakumezkoen kasuan askoz zorrotzago da arazoa.

Askotan esan ohi da pertsona edo gizarte batek bere historia galdu edo ahanzten duenean, izatearen zati bat galtzen duela, edo eta besamotz edo maingu gelditzen dela. Hauxe gertatzen zaigu. Maingu gaudela. Guztiok maingu, baina emakumezkoak batipat. Beti da beharreko erreferentziak izatea, eta eraberrituko baldin bagara, beharrezko dugu geure historia berreskura dezagun. Liburuetan ageri ez den historia hori, hortik zehar normalki mugitzen baigara emakumezkoak. Orain behintzat. Maila apaletatik abiaturik, herri mailara helduz gutxienez.

Horregatik, zoragarria iruditzen zait historia hau eta gure amonen bertsoak berreskuratzea.

Beharrezko dugu haien pista bilatzen eta jarraitzen ahalegintzea. Gurea da ondarea. Guztiona, baina gu emakumezkoena batipat. Egin dezagun ezagutzeko bidea eta harrotasunez egin ere.

Halatan bada, beharrezko dugu animo handi bat eta kuraia izatea edo berreskuratzea. Gu geuk ez badugu egiten, beti ere zailago izango da. Eskolan, unibertsitatean, emakume taldeetan edota nonahi ere ez dezagula ahantz gure leku bazterturik, gure zeregina ahantzirik dagoela.

Ahantzi ezin duguna zera da, jarraitu beharreko dugu bidea erakutsi zigutenoi gure eskerrena azaltzea, izan ere berek utzi baitziguten kemena, gogoia eta behar hainbateko kuraia, garraxi egiteko eta berek urratutako bidean ahalegin betean jarraitzeko. ○